

SZÁZESZTENDŐS
PEST - BUDA I
KÉPESKÖNYVETSKE

TIZENKÉT SZÉP SZÍNES KÉPEKKEL

REXA DEZSŐ
ÁLTAL

OFFICINA

MOST van éppen száz esztendeje, vagy tán egy-két évvel több, de az is lehet, hogy egy évvel kevesebb mióta megjelent egy ívrétű szép műlap, melynek tizenkét képén a képek mestere azt ábrázolta, mivel mulat a pesti meg a budai polgár az esztendő tizenkét hónapjában. Nem szóivá például az uzsonnáról, a melyeken malosaszőlős kuglhupfot mártogattak az illatos cikóriába, a minek nincsen hónapja, — a fejlődő Duna-parti két város mindig gondoskodott gyermekeiről, hogy legyen min mulassanak. Min, miként mulattak? elmondja ama kalendáriumi képekben ez a kis könyvecske.

A VÁROSLIGET JEGÉN

Január

VOLT itt élet a régi Pest-Budán. Minden évszak meghozta a maga szórakozását és akkor is voltak fiatalok, delnők, arszlánok és azok akkor is megtalálták örömeiket egymással és egymásban. Aztán a városi népség, no meg a katonaság sem volt halvérű.

Az esztendő elejét máris mulatással kezdték. A Városerdő zord tél teremtette jegén a férfinép korcsolyázott s a hölgyvilág szív szerint kiválasztott tagjait kis kéziszánokon csúsztatta a jég tükrén fel-alá. A tavaszt, a nyarat s az enyhülő forróság évadját, az őszt a városi nép akkor igazán csak a Városerdőben találta meg. A századeleji városépítés nem kívánta a fás, bokros, virágos

tereket. A város házak tömege volt. Emberraktár. S ha „kopott” is volt a liget — mégis azt nevezte a városi ember *a szabadnak*.

A Városerdő egykori végeláthatatlan mocsaraiból megmaradt tava fölött a kis szigetre — aminek a neve utóbb Hattyúsziget lett — hidacska nyúlt át. Ennek a lánckorlátjáról lánchíd volt a neve. Ez megelőzte Széchenyi Lánchidját.

FARSANG havában, mikor a dermesztő hideg napok estéin a Dunaparti redut nagytermében — a Kőhegyi vigadó-jában, amint azt bérlője után jó eleink akkor nevezték — kigyúltak az olaj lámpák és a faggyúgyertyák százai a mentés, krinolinok, csipkekötényes, főkötős dámák meg a pártás liliom hajadonok az atillás, csizmás, kalpagos uracsokkal járták a magány-magyart, a körmagyart, a lassút, a bokortáncot, a társalgót, de lejtették a keringőt, a lengyelt, meg a polkát és lépkedték a franciát.. igaz, ez akkor ártatlan dalidó volt, még nem tudták — mi a ricsaj !

De aztán ráköszöntött a vidám mulat-

ságok e pompás otthonára a szabadságharc második tavaszának egy kora májusi napja, amikor a szemközti vár fokán megdőrdültek az ágyúk és ez a derűs, pompás épület rommá lett.

A táncterem mennyezetét beszakította egy becsapódott haubic. Már erejét veszítve hullott a sima padlóra, s ahol annyi vidám farsangban lenge párok táncoltak, most ott az pörgött, forgott, kanyargott, táncolt veszett iramban.

JÉGZAJLÁS A DUNÁN
március

ARSANG multával az engedékeny március a városi publikum apraját, nagyját kicsalta a Dunapartra. Az akkor még zabolátlan folyam gyakran egészen befagyott és híd sem kellett, hogy a budaiak átlátogathassanak a pestiekhez és a pestiek visszaadhassák a vizitet. Aztán, ha megindult az olvadás, a folyam egymás hátán vitte a jégtáblákat, majd hirtelen megtorpant és gyakran halmozott egymásfölé egész barikádokat jégtömbökből, mígnem egyszerre nagy dördüléssel és ropogással ismét megindult a jéghegy és vágatva ment útjára a tenger felé. Akinek sürgős útja volt a túlsó parton, beteg nagymama, consiliarius temetése,

születésnap, szerelmi légyott, Ígéletbe kapott walzer, az életveszélyek között ment át csónakkal. Az is izgató látnivaló volt, hogy a csónakosok, mint vitték át a jégtáblák között a pasazsérokat.

A száguldó jégtáblák között úgy ment át a csónak, hogy gyakran, akinek a mai kioszk táján lett volna dolga, a vasúti hídon túl tudott csak partra jutni. Ezeknek a spektakulumoknak mindig nagy közönsége volt. Valóságos téli mulatság számba ment a látvány — persze közben vígan járt a fűt. A mai budapestiek már nem ismerik a befagyott Dunát és a jégzajlást. A sok híd között nincsenek már ilyenek többé ...

A GELLÉRTHEGY

Április

ÖTT az április és megnyílt a lég s
Jvidult a határ. Már kint a napsütés-
ben mulathatott a soká városba szo-
rult népség, katonaság.

Az akkor még egészen kopár, sziklás,
gyepes hegytetőn nem tartotta még Bellóna
a hadistenség őrhelyét. Az emberszerető
Pallas teremtett ott hajlékot, hogy az éji
órák kedves múzsájának, Urániának ra-
jongó hívei ott hódolhassanak neki.
A királyi palota tornyából ide hozták
át az egyetemi csillagdat. Zárkózottság su-
gárzott belőle. A végtelen világűr fényei
számára épült, amit felírása is hirdetett:

U R A N I A E

A húsvét legtöbbször a tavaszelő hó-

napjára esik s húsvét hétfőn a Gellért-hegyen búcsút ünnepelt és vigadt a jókedvű budai nép a pesti vendégekkel. A csillagvizsgáló intézet — nevezték azt akkor csillagdá-nak, égvizsgá-nak, sőt égésztorony-nak is, — sa csillagász urak számára melléépített nagy lakóház aljában sátozt vertek a bábosok, a kandlicukrosok, a nórinbergások, játékosok és tüzet rakott a lacikonyhás s a kivonult sokadalom a fűbe telepedett. Muzsikaszó mellett öröm volt a rég nem élvezett napsugárral takarózni s az akkor még gazdagon bortermő Sas-hegy levét inni...

A NYÁRI SZÍNKÖR
május

ADERŰS nap nyugtával esti mulatóságot keresett a polgárság és a szabad természet örömeit a művészet gyönyörei váltották fel. Színházi város volt akkor mind a kettő: Budán a várban is meg a Vízivárosban is volt színház, volt a lassan magyarosodó Pesten is egy a belvárosban a Theátrum piacán, ahol a német purgeroknak énekeltek, táncoltak ; a magyarok számára pedig ott állt az Országúton (a mai Károly-körúton) a Hacker-szála és mai Rákóczi-út és Esterházy-utca sarkán elterülő lombos-árnyas Beleznay-kertben a nyitott színpark... Majd aztán meglelt az állandó magyar színház is!

A Beleznay-telken egy magát meg nevezni nem akaró magyar úr a harmincas évek elején akkora deszka körszint építtetett, hogy abban állítólag háromezer néző elfért volna — ha akkor akad Pesten háromezer magyar, aki theátrumba kívánkozik ... Legalább így hirdette egy átutaztában Pesten játszó társaság.

A nyári színházban nyári rekkenők idején jól érezte magát mindenki. A dámák a hűvöst kívánták, a férfiak pedig — inkább nem jártak színházba, minthogy ne pipálhassanak és mivelhogy itt még pipázni is lehetett — ide ők is eljöttek. Ma nem pipáznak a pesti ficsúrak; talán azért nincsen már nyári színekörünk.

A ZUGLIGET
János

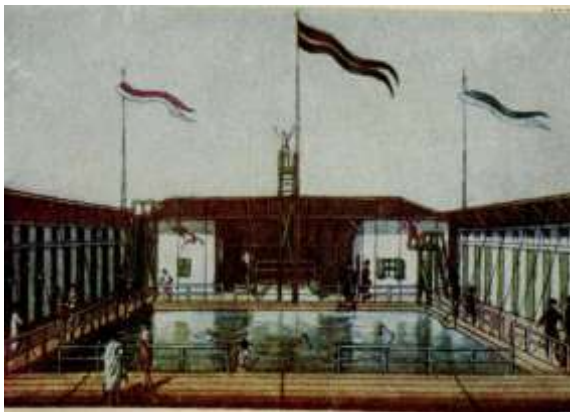
PERSZE a kies budai hegyvidék sokakat csábított el a kellemes nyári színháztól és Kotzebue kellemetes és érzékeny színjátékaitól.

A Zugliget akkoriban még nem volt az a vadregényes tájék, aminek mi régente ismertük s részben ma is ismerjük. Lankáin, amelyek a déli égtáj áldásainak voltak kitéve, bőtermő szőlőkertek nyújtóztak s a tavaszi langy aj erben a madarak csicsergése összevegyült a szőlőmunkások danáival.

A dombos sűrűség egyik lejtőjének peremén hatalmas bükkfa terebélyesedett, alóla gyönyörű kilátás nyílt le Budára és a domb lábánál elterülő édeni vi-

dékre. A Nemzeti Színház művészei ott játszottak nyári délutánokon labdát és *blinde Kuh-t*. Ők is adtak nevet e szép fának a színház híres énekesnőjére emlékezve, aki oly sok babért aratott Bellini híres Normójában.

Ez volt a szép Normafa, aminek ma már épen úgy csak nyoma van, mint a venyigéknek emlékezete. Ide özönlött vásárnaponként nyárelőtől-őszutóig a pesti nép is. Reggel nótázva friss jó kedvvel mentek kifelé, estenden felvirágozva, fáradtan, csendesen tértek vissza a városi lakásokba.

USZODA A DUNÁN

Július

A FÉRFIAK a nyár rekkenő napjaiban a Duna hús habjaiba menekültek. A dámák akkor csak a Pfeiffer-féle előkelőnek ismert Diana-fürdő katlanban melegített Duna-vizébe látogattak el; a fürdő a mai Kereskedelmi Bank Ferenc József téri nagy épülete helyén állott. Szegények, nem ismerték a szabadban való fürdés örömeit — persze: még kevésbé az egyedülüdvözítő strandolási, a hancúrozást arasnyi fürdőtrikóban, a friss vízben és a meleg homokban ...

Nem volt még női úszó vigaszverseny, de vízipóló sem volt és az úszda p. t. publikumának legnagyobb része csak úgy „kutyamódra” úszott. A naturalista úszók

akkor úgy csinálták, de hát így csinálják a maiak is.

Volt polgári és katonai úszda, mind kető a pesti parton: a katonai feljebb, valahol az akadémia palotájának a magasságában, közel a II. József építtette nagy kaszárnyához, a Nájgebáj-hoz, a polgári lejjebb az Eötvös téren túl... Csendes kedélyek világa volt az akkor: míg a polgári uszoda a négy sarkára állított zászlórúdon csak a császár-király, meg a császár-királyné születésnapján lobogott a magyar zászló, addig a katonák k. k. uszodáján egy magyar és két fekete-sárga zászlót lengetett a Bécs felől odajáró kóbor szellő...

SZENT ISTVÁN KÖRMENET

Augusztus

GYÜMÖLCSÉRLELŐ szép augusz-

Atus nagy ünnepnapján áradt a nép fel a várba... Az egyetlen magyar nemzeti ünnep akkor, az István napi körmenet — a szent király áldott jobbával — amikor főurak, főméltóságok, magasrangú katonák díszes és tündöklő ruhákban mentek a színaranyba öltözött hercegprimás fényes kísérete után, felségesen szép volt. A Boldogasszony temploma (ma rendszeren Mátyás- vagy Koronázó-templomnak mondjuk) — kopár és dísztelen volt még; magas avítt, sűrke kaszárnya-szerű épületek közé ékelve állott s ezen az egy napon a csendes, szűk téren szerte áradt a magyar pompa és a magyar áhítat.

A mély tisztelet-övezte Szent Jobb — az Ázsiából jött nép országát európaivá átmunkáló királyi kéz — iránti hódolat kísérté vissza vallásos körmenetben, harangzúgás közepette, szárnyaló himnuszok mellett, buzgó hálaimák morzsolása közben a nagytemplomból a királyi vár-kápolnába. Mária Terézia királynő óta van a várkápolna őrizetében a szent ereklye, és ő volt, aki kegyelmes rendelettel még a császári ármádia főrangú tisztjeinek is megparancsolta, hogy az általa alapított Szent István rend patrónusának ünnepén részt vegyenek a procession ...

KATONAI GYAKORLATOK A RÁKOSON

Szeptember

GRÓF GVADÁNYI JÓZSEF így
zöngi a hadisten játékos kedvtelését,
az ármádiának a Pest körül el-
nyúló Rákoson tartott hadi gyakorlásait:

*Minden esztendőben Bellóna tábora
Szép térségen fekszik, sorban áll sátora.
Nem kíméltelik itt ágyúja sem pora.
Fegyver ropogása mint villám szapora. —*

A különben csendes homokon — amelyen
máskor csak egy másik költő megénekelte
„nagy-bús” rákosi szántó jár-kei — ősszel
zajos az élet.

Az őszi napok látványossága kicsalta a nagy
pusztaságra a város nőbel és polgári lakóit.
Ki fogaton, ki gyalog ment ki, de még a
gyaloglónak is — megérte a fáradságot.

Volt fényes pompa, sok puskaropogás, vágató huszár, granatéros, ágyúdörgés, és volt kantinek — — mert a Rákos homokját csak bor mossa le a gégekben. Pedig valójában nem volt kellemes ott lenni még a civilnek sem. Az árnyéktalan homoktenger forrón égett a nap hevétől, s ha a Duna felől jövő szél belékap, sűrű sötétszürke felhőt kanyarít, mely az anyaföld homokszintjéből kerekedik s néha olyan égnek nyúló oszlopot visz magával, —mintha füstökádó nagy kémény szaladna. De a polgárság szerette a katonákat s az ilyen spektákulumokon — még a sok alkalmatlanságot is szívesen elszenvedve — korareggeltől későestig elbáméskodott.

SZÜRET A SVÁBHEGYEN

Október

OKTÓBER hava a borágas hegyoldalak farsangja. — Dalol a sok szedő, a vidám szomszédok meg városiak kacagásától, kurjongatásától, pisztoly durrogatásától hangos a tájék, visszhangos a völgy. A cigány is nyüvi a vonót. Attól mindenki víg lesz. Akkor még a Sváb-, Sas-, Nap-, Jánoshegy oldala mind tetőtől lábig szőlőkert. A sűrű tőkesorok mögül kifehérlett a sok hajlék és pincegátor. A jó peleskei nótárius, rigmusokban mondja el, mi megénekelni valót talált a hegyoldalokon:

*Hegyei bévannak szőlőkkel terítve.
Alattok borházak sorba felépítve,
Egyik a másiknál czifrábban szépítve.
Prés, sajtók és kádak szürethez készítve.*

A városiak rajokban igyekeztek ide, akinek nem volt a szőlősgazdák között rokona, barátja, sógora, komája, az sem aggódott, hogy szárazon marad: — jó szóért, kis pénzért bármelyik szüretelő szívesen látta — hát még, ha jó mulatós, nótás is volt. Ezt is mondja a nótárius aztán:

*Édes musttal tölti itt Bacchus hordóját,
Nyújtja a vevőnek bora kóstolóját,
Veresborral töltött üveges korsóját —
Gyakran Orpheus — is megfújja gordóját.*

Nóta, ital, tréfa minden hangulatot meghoz és mikor a sok örömben a szíveket eltölti a honfitűz, a gazda kiáll és elmondja a szép verses fohászt:

*Légyen minden óhajításunk
Szent ima — —*

A NEMZETI SZÍNHÁZ

November

DE AZTÁN a nótás hegyoldalokra is ráterül a csendes magánosság s a városban is hidegebb világ lesz. Itt ott már bundát is húz a fázósabbja meg a podagrás ... Hová megy a már korán esteledő időben az ember, ha nem a színházba.

A magyarság persze a nemzet színházába látogat. Még új a színház; régóta kívánta és összeadott filléreiből építette magának. Környéke csendes, csaknem elhagyott vidék — már a városon kívül, nyáron porban, télen sárban járt, aki odament, de hát mikor az övé és főleg pedig magyar volt. És ott tapsolhattak oly nagy művészeknek, amilyenekkel a belvárosi

német színház sohasem dicsekedhetett.

Ott játszott annyi nagy között: Megyeri,
Egressy, Laborfalvi Róza.

Kívül kedves volt, ha dísztelen is, de
ízléses, belül nagyon egyszerű.

Ám a magyar múzsa meg volt elégedve e
szentelt hajlékkal. Áldás volt a nemzetre
és áldás a fővárosra — jórészen ez
magyarosította meg ...

Hogy mennyire sikerült a régi nagy nemes
vármegyének a színházépítő szándéka, azt
legjobban mutatják eredményei.

A Nemzeti Színház = magyar dicsőség.

A NÉMET SZÍNHÁZ

December

EST VÁROSI SZÍNHÁZ volt a neve, **P**de rövidesen mégis csak német színháznak nevezték. Mikor építették, mindenki hangoskodott, hogy a magyar színészeké lesz, de mikor készen lett, mégis csak a németek kapták meg. Ott állt a város közepén, a legszebb terén, a mai Vörösmarty-téren. Kívülről ormóttalan, nehézkes épület — amint akkor minden színház, amelyik nem volt olyan szerencsés, hogy a barokk időben épüljön, — belül pedig fényes és túlságos nagy. Európa keletén a legszebb színház. A magyar színészek csak ritkán és drága pénzért kapták meg egy-egy estére, amiért aztán a szegény német polgárok kaptak

ki előadás után a színház előtt, ahol a hazafelé ballagó purgerekkel kikezdték a magyar fiatalok: a jurátusok, deákok és bizony szomorú sors érte a német cilindereket, az ártatlan sétapálcácskákat és néha a német orrokat is. De hát ezt senki méltányos, igazságszerető emberfia nem veheti rossznéven azoktól a karakán magyar fiúktól. A színház aztán az 1847. év egy csendes holdas éjjelén — leégett... Hideg februári éjszaka volt, a szegény magyar Múza fázott s a német színház szíve megesett rajta és hogy legyen egy kis melege, hát csak úgy magától kigyuladt. így azonban nem egészen bizonyos...

Az itt közölt képek egy műlapon jelentek meg, melynek címe: ZWÖLF MONATE IN PESTH. Schwindt C. rajzai után metszette Schwindt M. 1837 után, de 1847 előtt. ;—Az igen ritka műlap képei színesen — mint az eredetiek — itt látnak először napvilágot. A példány, melyről a sokszorosítás készült, a Székesfővárosi Történelmi Múzeumé.

Ezt a könyvet a könyvnyomtatás ötszázadik évében, 1940 tavaszán az azévi könyvnapra az Officina állította elő Budapesten.